

A nemlexikális *öö* hang mint diskurzusjelölő magyar nyelvű társalgásokban

Németh Zsuzsanna^{1,2}

¹*SZTE BTK Általános Nyelvészeti Tanszék*

²*MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH)*

Abstract

This paper explores the possible role of the schwa-like sound *öö* in turn-taking in Hungarian conversations within a novel, conversation analytic and pragmatic framework. It is attempted to distinguish between a hesitation and a discourse organising function of the phenomenon, the latter related to the structural positions of *öö* in the conversation. With an inductive qualitative method all the occurrences of *öö* are examined in the corpus, and five characteristic structural positions are identified where by using *öö* speakers can influence the operation of turn-taking, or express their attitudes towards its rules. These positions can be at or before transition-relevance places. The analysis shows that *öö* can have a role in the application of all the three turn-taking rules (cf. Sacks et al., 1974). Discourse markers independent of the syntactic structure of the utterance can be non-lexical and may concern the sequential structure of the conversation (Fischer, 2006). This group of discourse markers involves the items that control the turn-taking system or other aspects of conversation management. Based on this, it is argued that the *öö*-s influencing turn-taking or express an attitude towards the rules of turn-taking can be regarded as discourse markers.

Keywords: *öö*, discourse marker, hesitation marker, turn-taking, conversation analysis

1. Bevezetés: A vizsgálat célja és elméleti háttere

A nemlexikális, svához hasonló *öö* hangot a magyarban széleskörűen kutatja, illetve kutatja a pszicholingvisztikai és fonetikai szakirodalom (l. pl. Gósy, 1993, 2006; Deme & Markó, 2013; Gósy et al., 2013; Horváth, 2014), és kitöltött szünetként a hezitációs jelenségek körébe sorolja (Gósy, 1993; Horváth, 2014). A hezitációs jelenségek átfogó pszicholingvisztikai vizsgálatát nyújtja Horváth (2014). A kitöltött szünet mind megjelenési formáját, mind használatát tekintve nyelvspecifikus jelenség (Crible et al., 2017), az angolban az *uh(m)*, a

Email address: nemethzs7@gmail.com (Németh Zsuzsanna)

franciában az *eah*, a spanyolban a *pues*, a japánban pedig az *eeto* sorolható ide (Crible et al., 2017). Fox (2010) az angol *uh(m)*-ot és a héber *e*-t nemlexikális, mindazonáltal konvencionalizálódott hangoknak tekinti, és a közbevetett hezitálók (*interjective hesitators*) csoportjába sorolja. Schegloff (2010) hangsúlyozza, hogy az *uh(m)* elemzése során nem elég a jelenség funkcióját figyelembe venni, ugyanannyira fontos az is, hogy a társalgás mely szerkezeti pozíciójában helyezkedik el. Például az *And uh(m) / But uh(m) / So uh(m)* + csend technika szolgálhat arra, hogy a beszélő egy korábbi sikertelen próbálkozás után lezárjon egy szekvenciát (koherens társalgási egységet), vagy jelezze, hogy diszpreferált válaszreakció következik utána (Schegloff, 2010). Ezen kívül egy telefonhívás jellegzetes pozíciójában bevezetheti a hívás indoklását, illetve azt is jelezheti, hogy a hívás indoka kényes (Schegloff, 2010; cf. Lerner, 2013).

Kosmala & Crible (2021) megjegyzi, hogy a polifunkcionalitás tekintetében a kitöltött szünetek hasonlóak a diskurzusjelölőkhöz. A szerzőpáros a diskurzusjelölőket olyan kifejezéseként definiálja, amelyek a diskurzus szerkezetének és az interakciónak a kezelésére szolgálnak, és számos funkcióval rendelkezhetnek (pl. diskurzusrelációk jelzése vagy a beszélői attitűd kifejezése). Crible (2018) diskurzusjelölő-meghatározása szintén elsődlegesen funkcionális alapokon nyugszik, követve ezzel Schiffrin (1987) definícióját, mely szerint a diskurzusjelölők a beszélgetés egységeit összekapcsoló szekvenciálisan függő elemek.

A diskurzusjelölők meghatározásának kérdésében Diewald (2013) két iskolát említ. Az első a szintaktikailag függő elemeket, konnektívumokat tekinti diskurzusjelölőnek (pl. Fraser, 1999). A második megközelítés már olyan elemeket is besorol a diskurzusjelölők kategóriájába, amelyek a szintaktikai szerkezettől függetlenek, és inkább a megnyilatkozás szerkezetéhez kapcsolódnak (Diewald, 2006, 2013; Fischer, 2006; Hansen, 2006). Hansen (2006) szerint a diskurzusjelölők instrukciókkal látják el a hallgatót a tekintetben, hogy hogyan integrálja a DJ-t hordozó megnyilatkozást a diskurzus kialakuló mentális modelljébe olyan módon, hogy az optimálisan koherens megnyilatkozásként jelenjen meg. A második iskola esetében a diskurzusjelölő cím viselésének feltétele, hogy az elem irányítsa a diskurzust és olyan kommunikatív helyzetek alkotóelemeit kös-

se össze, amelyek nem propozicionálisak. Ez diskurzusszervező funkció, amely érintheti például a társalgás szekvenciális szerkezetét is. Ide tartoznak például a beszélőváltási rendszert szabályozó diskurzusjelölők. A második iskola által képviselt nézőpont szerint a diskurzusjelölők bármely pozícióban állhatnak, és lehetnek nemlexikális elemek is.

A beszéd folytonosságának jelenségét Götz (2013) a fluenszéma („fluence-me”) fogalmával ragadja meg. A fluenszéma a beszéd absztrakt tulajdonsága, mely hozzájárul ahhoz, hogy azt folytonosnak érzékeljük és produkáljuk (Götz, 2013). Crible (2018) a fluenszémának mint a beszéd absztrakt tulajdonságának megvalósulásait fluenszémáknak nevezi, és olyan diszkrét eszközökként definiálja őket, amelyek a beszédprodukción és -percepción kognitív folyamatainak jelzésként funkcionálnak (Crible, 2018). A fluenszémának számos megvalósulása lehet, Crible et al. és munkatársai (2016) tipológiája szerint a kitöltött szünetek és a diskurzusjelölők a fluenszémák között két külön csoportot alkotnak. E szerint a felfogás szerint tehát a kitöltött szünetek és a diskurzusjelölők nem megakadásjelenségek, hanem éppen a beszéd folytonosságához járulnak hozzá, azaz ahhoz, hogy az percepción szempontból jelöletlen legyen (Crible, 2018). Mindkét jelenségcsoport a beszéd produkcióját és feldolgozását segíti (Crible et al., 2017). Crible (2018) kiemeli, hogy a többi fluenszémához képest a diskurzusjelölők magas információs értékkel bírnak. Ez a felfogás tehát a kitöltött szüneteket és a diskurzusjelölőket egymástól külön, diszkrét kategóriákként kezeli. A diskurzusjelölők a kitöltött szünetekhez hasonlóan nyelvspecifikus funkciókkal rendelkeznek (Crible et al., 2017). Crible (2018) meghatározása szerint a diskurzusjelölők a pragmatikai jelölők egy típusát alkotják. Ez a típus grammatikailag heterogén, szintaktikailag opcionális, valamint polifunkcionális. A DJ-k procedurális vezérlőkként metadiskurzív szinten funkcionálnak. Szerepük az, hogy megszorítsák a hordozó egység értelmezését a folyamatban lévő diskurzus egy közösen felépített reprezentációjában. Az értelmezésnek ez a megszorítása kétféle módon történhet. Az egyik, hogy a DJ-k diskurzusrelációt jeleznek a hordozó egység és a kontextusa között explicitté téve a diskurzusszegmentumok szerkezeti elrendezését, valamint kifejezve a beszélőnek a saját megfogalmazásá-

hoz fűződő meta-kommentárját. Ezen kívül a diskurzusjelölők a hordozó egység értelmezését úgy is megszoríthatják, hogy a beszélő és a hallgató viszonyához járulnak hozzá (Crible, 2018). Crible (2018) szerint a diskurzusjelölőknek döntő szerepük van a beszédtervezési folyamatokban.

Jelen tanulmányban a diskurzusjelölő fogalmának definiálásában a Diewald (2013) munkájában bemutatott második iskola diskurzusjelölő-értelmezését követem. Ennek az az oka, hogy Crible (2018) a kitöltött szüneteket a diskurzusjelölőkkel egy szinten lévő diszkrét kategóriának tekinti, így ez a taxonómia nem engedi meg, hogy egy kitöltött szünetet adott kontextusban diskurzusjelölőnek tekintsünk.

Jelen kutatásban nem használom a kitöltött szünet fogalmát. Ezt a döntést az indokolja, hogy a diskurzusjelölők meghatározásaival ellentétben a kitöltött szünet terminus nem funkcionális alapon nevezi meg a vizsgált jelenséget, hanem bizonyos nemlexikális formákhoz rendeli a *kitöltött szünet* címkét (ilyen pl. az angolban az *uh(m)* vagy a magyarban az *öö*). Ez zavart okozhat akkor, amikor a kitöltött szünet funkcióit elemezzük, hiszen minden előfordulása rendelkezik valamilyen funkcióval, amely kellő mennyiségű információ birtokában meghatározható, és amely alapján besorolható egy funkcionális kategóriába. Az is előfordulhat, hogy egy kitöltött szünet egyszerre több funkcionális alapon meghatározott kategóriába is besorolható lesz (pl. hezitációs jelölő és/vagy diskurzusjelölő). Ezért az elemzések során az *öö*-t mindig meg fogom nevezni.

A hezitáció fogalmát a jelen tanulmányban a konverzációelemzés elméleti keretét felhasználva a következőképpen definiálom. Hezitáció a fordulókonstruciók egység (a beszélő által aktuálisan végrehajtott cselekvés) előrehaladásának felfüggesztése. Ha a felfüggesztést a beszélő nem szünettel éri el, akkor a felfüggesztéshez használt elemet hezitációs jelölőnek tekintem. A hezitációs jelölők és a diskurzusjelölők viszonyát illetően többféle nézet alakult ki a szakirodalomban. Davis & Maclagan (2010) például a hezitációs jelölőket a diskurzusjelölők egy alcsoportjának tekinti. E mögött a nézet mögött az a háttérfeltevés áll, hogy a hezitáció diskurzusszervező funkcióval bír. Fox (2010) szerint vannak diskurzusjelölők, amelyek rendelkezhetnek hezitáló funkcióval, ilyen például a

y'know vagy a *like* az angolban. Ugyanezt a megfigyelést tette Schirm (2011, 2021) a *hát* és a *szóval* diskurzusjelölőről a magyarban. Podlesskaya (2010) az ún. *placeholder* jelenségét vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy ezek a helyettesítő elemek, amelyeket a spontán diskurzusokban egy elhalasztott konstituens helyettesítésére használnak, nemcsak a diskurzusjelölők, hanem a hezitációs jelölők egy típusát is alkotják. Hayashi és Yoon (2010) felfogása szerint pedig ugyanazt a jelenséget lehet diskurzusjelölőként és hezitációs jelölőként is használni, a jelenség diskurzuskontextusban betöltött funkciójától függ, hogy mikor melyiknek tekinthetjük. A szerzőpáros megfigyelése szerint ugyanazok a mutató névmások (az *ano* a japánban, a *na-ge/nei-ge* a mandarinban és a *ce* a koreaiiban) különböző kontextusokban használhatók hezitációs jelölőkként és diskurzusjelölőkként is: hezitációs jelölőknek tekinthetők akkor, ha halasztó funkcióval rendelkeznek, és diskurzusjelölőnek akkor, ha kezdő társalgási cselekvést vezetnek be.

Jelen munkában a hezitációt nem tekintem diskurzusszervező (és ezáltal diskurzusjelölő) funkciónak. Ebből az következik, hogy a hezitációs jelölőket nem tekintem diskurzusjelölőnek, csak akkor, ha befolyásolják a társalgás szekvenciális (a fordulók egymásutánját érintő) szerkezetét, vagyis a fordulónak a résztvevők közötti megoszlását, illetve a beszélőváltás szabályaihoz való attitűdöt fejeznek ki. Következésképpen a hezitációs jelölő funkciót és a diskurzusjelölő funkciót külön kezelem, egy jelenség lehet DJ, HJ, de egyidejűleg mindkettő is. Ebből pedig az következik, hogy az *öö* minden egyes előfordulása egyedi vizsgálatot igényel. Kutatásom hipotézise, hogy az *öö* részt vehet a beszélőváltás szabályozásában, és ilyenkor diskurzusszervező funkcióval rendelkezik. Így ezek az előfordulásai értelmezhetők diskurzusjelölőként. A jelen tanulmányban az *öö* beszélőváltásban betöltött lehetséges szerepét veszem górcső alá magyar nyelvű társalgásokban.

A konverzációelemzés (társalgáselemzés) a társas interakciót annak természetes szerveződésében tanulmányozza, természetes, verbális interakciókat vizsgál hang- és videófelvételek segítségével (Schegloff, 1996; Mondada, 2013). A beszélőváltás normatív szabályait Sacks, Schegloff és Jefferson (1974) tárta fel és

írta le. Eszerint a beszélőváltást a résztvevők maguk irányítják. A váltásreleváns helyek a forduló (azaz az egy résztvevő által egyszerre elmondott egység) azon pontjai, ahol a résztvevők egy potenciálisan lezárható cselekvést ismernek fel (Clayman, 2013), ezért ezek a beszélőváltásra alkalmas helyek a társalgásban. Egy potenciálisan lezárható cselekvés egy fordulókonstruktív egységet alkot. Ezek az egységek a forduló építőkövei (Schegloff, 2007). Minden beszélőváltásra alkalmas helyen ugyanaz a szabálysor lép életbe ugyanabban a sorrendben. Ha a beszélő kiválasztja a következő beszélőt, akkor a jelenlegi beszélőnek be kell fejeznie a beszédet, a kijelölt résztvevőnek pedig meg kell szólalnia (1a szabály). Ha a beszélő nem választja ki a következő beszélőt, akkor bármely más résztvevő átveheti a szót; az első megszólaló szerzi meg a jogot a következő fordulóhoz (1b szabály). Ha a beszélő nem választja ki a következő beszélőt, és más résztvevő sem szólal meg a b) lehetőség szerint, akkor az eredeti beszélő folytathatja (de nem köteles folytatni) a fordulót, azaz ő szerzi meg a jogot a forduló egy további szerkezeti egységéhez (1c szabály). Nagyon fontos tehát, hogy a váltásreleváns helyeken nem feltétlenül következik be beszélőváltás, az adott fordulókonstruktív egység a váltásreleváns helyeken túlra is kiterjeszthető, ill. új cselekvés(ek) (új fordulókonstruktív egységek) is illeszthetők hozzá még ugyanabban a fordulóban, amennyiben a váltásreleváns helyen az 1c szabály lép életbe. Ezek a szabályok minden soron következő váltásreleváns helyen ugyanabban a sorrendben lefutnak, azaz működésük rekurzív. Vagyis, ha az 1a vagy az 1b szabály szerint mégis beszélőváltás történik, akkor a soron következő forduló első váltásreleváns helyén futnak le újra.

A szakirodalomban mind a kitöltött szünetek, mind a diskurzusjelölők beszélőváltásban betöltött lehetséges szerepét kimutatták. Bortfeld és munkatársai (2001) például a tervezési nehézségek és a megakadásjelenségek (pl. újraindítások, ismétlések, kitöltött szünetek) kapcsolatát vizsgálták olyan beszélgetésekben, amikor ismerős, illetve ismeretlen témákról beszélgetnek a társalgás résztvevői. Úgy találták, hogy a kitöltött szünetek másképp viselkedtek, mint a legtöbb megakadásjelenség, ugyanis nem az ismeretlen, hanem az ismert témáknál voltak gyakoribbak. Ebből arra következtettek, hogy a fordulóeleji kitöltött

szünetek nem problémára utalnak, hanem interperszonális funkcióval rendelkeznek: a forduló átvételének szándékát jelezhetik.

Degand és van Bergen (2018) a beszélőváltási mechanizmusokat tanulmányozta spontán, a résztvevők személyes jelenlétével zajló társalgásokban és valós idejű, nem megtervezett, számítógépen keresztül történő szöveges üzenetváltásokban. Úgy találták, hogy mindkét interakció-típusban a megnyilatkozások végén elhelyezkedő diskurzusjelölők a beszédjog átengedését jelzik.

Dér (2012) a diskurzusjelölők beszélőváltásban betöltött lehetséges funkcióit elemezte a magyarban. Eredményei szerint a magyar társalgásokban jellemzőbb a diskurzusjelölők használata a beszédjog megszerzésekor (azaz forduló elején), mint fordulóvégi pozícióban, ahol viszont a beszédjog átadásának szándékát jelezheti. Fontos azonban, hogy a vizsgálat eredményei szerint egyik fordulóeleji diskurzusjelölőnek sem csupán a fordulóátvétel jelzése volt a funkciója, hanem más szerepeket is betöltöttek, például a beszélgetés korábbi részéhez vagy a tágabb kontextushoz kapcsolták a fordulót, vagy beszélői attitűdöt fejeztek ki. A leggyakoribb diskurzusjelölő ebben a pozícióban a hát volt.

Németh (2020) az *őő* társalgásban betöltött funkcióit a társalgáselemzés elméleti keretében kísérelte meg leírni. Arra a következtetésre jutott, hogy az *őő* hang a társalgásokban gyakran halasztó, időnyerő funkcióval rendelkezik. Használatával a beszélők szavakat, frázisokat, de leggyakrabban tagmondatnyi egységeket halasztanak el (gyakori például a *hogyőő* technika), és az *őő* használata a fordulóalkotás természetes részét képezi. Németh (2020) az *őő* néhány, beszélőváltásban betöltött lehetséges szerepét is áttekintette. A jelen tanulmányban ezeket a funkciókat kibővíttem, és a konverzációelemzés keretét pragmatikai kerettel kiegészítve megvizsgálom, hogy ezek a szerepek tekinthetők-e diskurzusszervező funkcióknak, és így az adott funkciót betöltő *őő* tekinthető-e diskurzusjelölőnek.

A tanulmány felépítése a következő: A 2. részben bemutatom a kutatás korpuszát és módszerét. Ezután következik az eredmények ismertetése a 3. részben. Először arra térek ki, hogy a hezitációs jelölők és a diskurzusjelölők megkülönböztetése milyen felismerésekhez vezetett az *őő* esetében, majd sor-

ra veszem azokat a szerkezeti pozíciókat, amelyekben az *őő* diskurzusszervező funkciót tölthet be. A kutatás eredményeit a 4. részben összegzem.

2. A vizsgálat korpusza és módszere

A kutatás korpusza magyar nyelvű, hétköznapi, nem előre megtervezett társalgásokat tartalmaz, melyeket hang- illetve videófelvételeken rögzítettek. A korpusz két részre osztható. Az egyik rész 9 db, egyenként kb. 20 perces, 3 résztvevős társalgást tartalmaz. Ezeket a Szegedi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetének Noldus laboratóriumában rögzítették (SZTEPSZI-példák). A társalgások résztvevői egyetemisták voltak, akik azt az instrukciót kapták, hogy beszélgessenek bármiről 20 percig. A társalgás megkönnyítése érdekében egy-egy papírlapon kaptak három kérdést, melyek a következők voltak: (i) Egy fontos vizsgálója előtt a barátod megkér, hogy a kidolgozott tételekkel menj be az egyetem mosdójába. Azt tervezi, hogy miután kihúzta a tételt a vizsgán, kimegy a mosdóba, és becsempészi a szükséges tételleket. Segítenél-e neki? (ii) Szükség van-e még Magyarországon tehetségkutató műsorokra? (iii) Ha Magyarországon legalizálnák a könnyűdrogokat, vajon csökkenne-e az alkoholfogyasztás? A korpusz további 8, egyenként kb. 15 perces, szintén 3 fős beszélgetése a BEA beszélt nyelvi adatbázis részét képezi (Gósy, 2012). Ezek olyan társalgások, amelyek elindítása egy kérdéssel történt, amely meghatározta a beszélgetés témáját, de a beszélők egyik esetben sem tervezték meg előre, hogy mit fognak mondani. A jelenlegi vizsgálat szempontjából fontos, hogy a beszélőváltások (a BEA esetében a kezdeti kérdéstől eltekintve) spontán történtek, nem volt előre megszabva, hogy mikor és mennyit beszéljen egy-egy résztvevő. A résztvevők anonimitásának megőrzése érdekében a példák átírása kitalált neveket tartalmaz.

Noha az *őő* valamennyi előfordulását egyenként megvizsgáltam a korpuszban, kutatásom szigorúan kvalitatív jellegű, kvantitatív elemzést nem tartalmaz. Ennek két oka van. Egyrészt vannak a korpuszban az *őő*-nek olyan előfordulásai, amelyek „ellenállnak az elemzésnek” (vö. Schegloff, 2013), azaz a rendelkezésre

álló információink nem teszik lehetővé, hogy interakciós funkciójukat megállapítsuk. Ezen előfordulások számbavétele nélkül félrevezető lenne számadatokban megadni a különböző funkciókban megjelenő *őö*-ket. A tisztán kvalitatív analízist másrészt az indokolja, hogy a konverzációelemzés módszertani alapelve az előfordulásról előfordulásra történő induktív kvalitatív elemzés (Stivers & Sidnell, 2013). E megközelítés szerint csak ezzel a módszerrel írható le és magyarázható a társas interakció szerkezete. E mellett azzal érvelnek, hogy az induktív általánosításon túlmutató kvantitatív vizsgálatok torzíthatják az egyedi esetek észlelését, mert az előre meghatározott változók alapján a kutató „beleerőlteti” őket egy előre meghatározott kategóriába. A túl nagy tömegű adat pedig lehetetlenné teszi az egyedi előfordulásokra való újbóli és újbóli visszatérést, ami pedig szintén kulcsfontosságú a társalgáselemzésben (Schegloff, 2009). A következőkben ismertetem a kvalitatív vizsgálatból származó legfontosabb megfigyeléseimet.

3. A vizsgálat eredményei

3.1. Az *őö* hezitációs funkciójának és diskurzusjelölő funkciójának elkülönítése

A korpusz példáinak elemzése során úgy találtam, hogy az *őö* általában függeszti a folyamatban levő cselekvést, azaz legtöbbször rendelkezik hezitációs funkcióval. A szakirodalom eddigi eredményei szerint is ritka, hogy az *őö* része legyen a folyamatban levő cselekvésnek hezitáló funkció nélkül, de azért előfordul ilyen eset is. Lipóczy (2020) példájában (amely szintén az SZTEPSZI korpuszból származik), Fiú beszélő egy drog által befolyásolt személy hangját utánozza. Lipóczy szerint az imitáció során használt, elmélyített és hosszan tartott *őö* (Lipóczy átírásában \tilde{o} :) a drogos befolyásoltság által okozott lassabb felfogóképességet jelzi (Lipóczy, 2020).

(1) Lipóczi, 2020:30 (A példák átírásában előforduló jelek magyarázatát lásd a Függelékben)

- 1 Fiú: *itt meg (bizonygatta) a rendőrnek hogy ~ö: nekem nincs lá:bam, nemtok=*
2 *=[menni ~° >be volt tép]=*
3 Lány2: [*hehhehehe*]
4 Lány1: [*úristen.hehheh*]
5 Fiú: *=ve mint az állat<*

Mivel néhány kivételtől eltekintve az *öö* legtöbbször felfüggeszti a folyamatban levő cselekvés előrehaladását, szinte mindig rendelkezik hezitációs funkcióval a korpuszban. Ez felveti a kérdést, hogy ténylegesen elválasztható-e a hezitációs funkciótól a diskurzusszervező funkció. Tanulmányomban amellett érvelek, hogy igen, hiszen azokban a példákban, amelyekben tulajdonítható az *öö*-nek diskurzusszervező funkció, ez sohasem a hezitáló funkciójából adódik. Miért? Mert nem a cselekvés felfüggesztésén keresztül szervezi az *öö* a diskurzust, hanem a pozíciója révén. Nézzük meg, hogy a társalgás lehetséges szerkezeti pozícióiban milyen diskurzusszervező funkciókkal rendelkezhet az *öö*! A pozíciókat a konverzációelemzés elméleti keretében fogom definiálni. Öt szerkezeti pozíciót különíték el. Az első a fordulókonstruktív egység belseje (váltásreleváns hely előtti pozíció). A következő három strukturális pozíció váltásreleváns helyre esik. Ezek a következők: a) forduló-kiterjesztés indítása, b) egy olyan forduló indítása, amely nem párszekvencia második párrésze, c) párszekvencia második párrésze indítása. A párszekvencia vagy szomszédsági pár (adjacency pair) két olyan cselekvésnek a sorozata, melyeket két különböző beszélő produkál, és amelyek közül az első elhangzása elvárttá és relevánssá teszi a második elhangzását. Az elsőt a konverzációelemzés szakirodalma első párrésznek (first-pair part), a másodikat második párrésznek (second-pair part) nevezi (Schegloff, 1968; Schegloff & Sacks, 1973; Sacks, 1992). Végül az *öö* ötödik pozíciójaként azokat az előfordulásait figyeljük meg, amikor a résztvevők egyszerre beszélése közben, azaz átfedésben levő beszédrészben jelenik meg.

3.2. Az *öö* strukturális pozíciókhoz köthető diskurzusszervező funkciói

3.2.1. Az *öö* előfordulása még a váltásreleváns hely előtt

A fordulókonstruációs egység belsejében előforduló *öö*-ről, mivel nem beszélőváltásra alkalmas ponton jelenik meg, azt feltételezhetnénk, hogy csupán hezitációs szerepe lehet a társalgásban. A beszélőváltási rendszerben azonban azt a szabályszerűséget is megfigyelték, hogy ha egy résztvevő már megszólalt és fordulót indított, akkor nemcsak joga, hanem kötelessége is legalább egy fordulókonstruációs egységet, azaz egy cselekvést produkálni (Schegloff, 2007). Ebből belátható, hogy amennyiben valaki új cselekvésbe, új fordulókonstruációs egységbe kezd, vagy az előző cselekvést terjeszti ki, a folyamatban levő egységet potenciálisan lezárhatónak kell tennie. Ha a mondandójában társai még nem ismernek fel egy ilyen lehetségesen lezárható egységet, akkor a még folyamatban levő cselekvés felfüggesztéséről számot kell adnia. Ezt a számadást fejezheti ki az *öö*. Az *öö* használatával a beszélő biztosítja partnereit arról, hogy az ideiglenes felfüggesztés ellenére be szándékozik fejezni a cselekvést, eleget fog tenni kötelezettségének. Ez magyarázhatja, hogy az *öö*-nél gazdaságosabbnak tűnő csend helyett (vö. Németh, 2021) miért az *öö*-t választjuk a halasztásra akkor, amikor új beszélő belépése nem „fenyeget” (a váltásreleváns hely még nem érkezett el). Németh (2021) a javítási műveletek preferenciahierarchiáját feltételezi. Ebből a hierarchiából következik, hogy a csend preferáltabb, mint a felfüggesztő funkciójú *öö*, mert a csend kevesebb szempontból sérti meg az előrehaladás preferenciáját: míg csend esetén a beszélő nem produkál a cselekvéshez nem tartozó elemet, a hezitáló funkciójú *öö* használatával igen, hiszen az nem része a cselekvésnek. Ezt az esetet illusztrálják a következő példák (2, 3, 4).

(2) (SZTEPSZI6, 11:00)

Johanna: *nem ilyen szempontból volt érdekes a sztori, hanem **öö** Mukival meg Csucsival utaztam és tömött volt a busz*

(3) (SZTEPSZI5, 01:06)

Mária: *nekem az a véleményem a puskázás kapcsán hogy **öö** (0.5) minden tanár kábé tudja hogyha a diák puskázik*

(4) (SZTEPSZI5, 17:32)

Martin: *jó hát láttam én ilyen embereket akik **ööö** az egyetemet is úgy csinálták végig .h minthogyha munkatáborban lennének*

A 2., 3. és 4. példában az *öö* tagmondatbevezető kötőszó után következik, azaz fordulókonstruációs egység belsejében használja őket a beszélő. Ezekon a helyeken a többi résztvevő számára egyértelmű, hogy a beszélő egy új tagmondatot kezdett, amely hozzátartozik a megkezdett fordulókonstruációs egységéhez. Ebben egy cselekvést felismerhetővé és lezárhatóvá kell tennie ahhoz, hogy beszélőváltásra alkalmas hely keletkezzen. Ezért aztán az *öö* használata a kötőszó után nem tűnik diskurzusszervező erejűnek, nem akadályoz meg például egy esetleges beszélőváltást. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy ezen a ponton már elvárt a beszélőtől a megkezdett egység befejezése, de láthatóan ehhez időre van szüksége, az *öö* használatát tekinthetjük egy ígéretnek a társak felé, miszerint „tisztában vagyok a rám vonatkozó elvárással, hogy megkezdett cselekvésemet lezárhatóvá tegyem, és ezt ki is kívánom elégíteni, de még időre van szükségem”. Ez pedig már tekinthető diskurzusjelölő funkciónak, mert a beszélőnek egy, a beszélőváltási rendszert érintő szabályhoz való attitűdjét fejezi ki. Ezeknek az *öö*-knek a diskurzusjelölőként való elemzését az is támogatja, hogy a beszélői attitűd kifejezését a diskurzusjelölők egy lehetséges funkciójaként tartja számon a szakirodalom (pl. Furkó, 2011; Schirm, 2011, 2021; Kosmala & Crible, 2021). Ez a funkció lehetséges magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért nem választja a beszélő ezeken a helyeken az *öö* helyett a hezitáció más formáit. Németh (2020) megfigyelései arra utalnak, hogy közvetlenül az *öö* után gyakrabban fordul elő csend, mint *öö* nélkül (ld. 3. példa). Ez egybeesik Sacks (1992) és Lerner (2013) az angol *uh(m)*+szünet mintázatot érintő megfigyeléseivel. Eszerint a beszélő az *uh(m)*-mal jelzi, hogy annak ellenére, hogy most szünet következik, folytatni

fogja a megkezdett fordulókstruktúrák egységét, vagyis az $uh(m)$ mintegy „legitimálja” az utána következő csendet. Horváth (2014) szintén úgy találta, hogy a magyarban is leggyakrabban a hezitálást követően fordul elő néma szünet a beszédben. A fentebb említett érv, miszerint a csend „produkciója” gazdaságosabbnak tűnik, mint egy testes elemé (vö. Németh, 2021), szintén az ilyen \ddot{o} -k diskurzusjelölő funkciója mellett szól. Máskülönben miért ne tarthatna a beszélő \ddot{o} nélküli szünetet egy olyan ponton, ahol még nincs váltásreleváns hely, azaz a beszélőváltási rendszer szerint új beszélő még nem léphet be?

A következő részben áttekintem azokat az eseteket, amikor az \ddot{o} -t éppen a váltásreleváns helyen használják a beszélgetés résztvevői.

3.2.2. Az \ddot{o} előfordulása beszélőváltásra alkalmas helyen

3.2.2.1. Forduló-kiterjesztés indítása \ddot{o} -vel.

Az 5. példában három lány Juli közelgő esküvőjéről beszélget.

(5) (bea006n002, 06:16)

1. Juli: *há:t tesóm valószínűleg a tanúm lesz.*
2. Anna: *mhm.*
3. Juli: *öö mer öö (0.7) így a családban is ennek volt előzménye*

Az 1. sor végén váltásreleváns hely van és Juli végintonációt alkalmaz, ezért arra következtethetünk, hogy Anna *mhm*-je inkább episztemikus állapotváltást jelöl (vö. Heritage, 1984), mint *continuer*. Azaz Juli folytatásra való biztatása helyett inkább azt jelzi, hogy Anna a nemtudás állapotából a tudás állapotába került, vagyis „vette” az információt, amit Juli közölni akart vele. Ez azt jelenti, hogy Juli *öö*-je a 3. sor elején olyan helyen fordul elő, ahol bármelyik másik résztvevő is elkezdhetne beszélni. Ezért funkciója lehet egyrészt annak a jelzése, hogy Juli az 1. sor cselekvését ki kívánja terjeszteni. Ha Anna *mhm*-jét a 2. sorban *continuer*-ként elemezzük, vagyis olyan elemként, amelynek használatával Anna arra bátorítja Julit, hogy folytassa a beszédet, akkor is

lehet Juli *öö*-jének a 3. sor elején a diskurzus szerveződésében játszott szerepe. Juli jelezheti vele, hogy elfogadja a bátorítást és kész folytatni a beszédet, de nem tudja azonnal megkezdeni a kiterjesztés első lexikális elemét. Ezért itt az *öö* a beszélőváltásban játszott szerepe mellett a beszélő és a hallgató viszonyához is hozzájárulhat, így interperszonalitást kifejező diskurzusjelölőként is értelmezhető (vö. Crible, 2018).

A forduló-kiterjesztés egy olyan egység, amely nyelvtani szerkezetében függ az előtte levő fordulókonstrukciós egységtől, annak cselekvését terjeszti ki, viszont az előtte levő fordulókonstrukciós egység már nélküle is lezárható lenne. A kiterjesztés tehát mindig váltásreleváns hely után következik (Schegloff, 1996; Lerner, 2004; Couper-Kuhlen & Tsuyoshi, 2007; Sidnell, 2012). Jelen esetben Juli a váltásreleváns helyen (1. sor vége) nem jelöl ki következő beszélőt. A kijelölés (1a) hiányában lefuthat az 1b szabály: bármelyik másik résztvevő kijelölheti magát következő beszélőnek. A példában ez sem következik be. Így a harmadik lehetőségként megjelenő 1c szabályban foglaltak lépnek életbe: az eredeti beszélő (jelen esetben Juli) folytathatja a fordulóját a váltásreleváns hely után. Juli él is ezzel a lehetőséggel, kiterjeszti a fordulóját. A kiterjesztési szándék *öö*-vel való jelzése (3. sor eleje) biztosíthatja Juli számára, hogy ne léphessen be új beszélő, mielőtt kibővítené az első sorban megkezdett cselekvését. Ez a funkció befolyásolja a társalgás szekvenciális felépítését, vagyis a társalgást felépítő fordulólánc alakulását, hiszen befolyásolja a fordulók megoszlását a résztvevők között. Ezért mondhatjuk, hogy az *öö* itt rendelkezik diskurzusjelölő funkcióval. A kötőszó+*öö*+szünet mintázat pontosan ebben a sorrendben gyakori halasztó technika a korpuszban (Németh, 2020). Az *öö* után megjelenő *mer öö (0.7)* ezért arra utal, hogy már a 3. sor elején megjelenő *öö* is rendelkezik hezitációs szereppel: diskurzusszervező funkciója mellett szerepe lehet a kiterjesztés produkciójának elhalasztásában is.

A 6. példa egy olyan szekvenciából származik, amelyben a résztvevők arról beszélgetnek, hogy milyen sportokat űztek már életükben.

(6) (SZTEPSZI1, 628)

1. Ica: *Jazzbalettoztam*
2. Zsuzsi: *úúú.*
3. Ica: *ööö kilenc évig.*

Ica az 1. sorban látható fordulókonstruktív egységgel egy közlést hajt végre. A sportág megemlékezésének vége váltásreleváns hely, itt már felismerhető és lezárható Ica cselekvése. A lány záró intonációt alkalmaz, és nem jelöl ki következő beszélőt, így bármelyik másik résztvevő megszólalhat az 1b szabály szerint. Zsuzsi reagál a sportág megemlézésére (2. sor). Ezután Ica kiterjeszti a sportág megnevezésének cselekvését egy időhatározói bővítménnyel, mely nyelvtanilag kapcsolódik az 1. sorban látható igéhez, de annak nem kötelező vonzata. Így a hozzátoldás opcionális, az előzmények alapján nem várható. Ica *ööö*-jének (3. sor eleje) egyik funkciója nagy valószínűséggel időnyerés a jazzbalettel eltöltött idő kiszámítására. Ez azonban ismét nem magyarázza, hogy miért nem történik a halasztás csönddel. Mivel a hozzátoldás opcionális, az *ööö* produkciójával Ica jelezheti a forduló kiterjesztésének szándékát társai felé: „noha még időre van szükségem, hozzá szeretnék tenni valamit az általam eddig elmondottakhoz.” Azért is tűnik ez a jelzés indokoltnak, mert ezen a ponton még az sem látszik, hogy Zsuzsi szeretné-e folytatni a beszédet az *úúú* után, de az *ööö* hiányában a harmadik résztvevő is elkezdhetne beszélni. Ez az *ööö* is befolyásolja tehát, hogy hogyan alakul a beszédhez való jog a társalgásban. Produkciójával Ica jelzi, hogy új egységet indított, és egyúttal kötelezi magát olyan lexikális elem(ek) produkciójára, amelyekkel ez az új egység lezárhatóvá tehető. Ez diskurzuszervező funkció, ami arra utal, hogy a 3. sor elején található *ööö* nemcsak hezitációs jelölő, hanem diskurzusjelölő is. A 7., 8., 9. példákban szintén olyan *öö*-ket figyelhetünk meg, amelyek forduló-kiterjesztést indítanak, azaz a beszélő használatukkal biztosítja, hogy a váltásreleváns hely ellenére senki ne vegye át tőle a szót, mielőtt egy újabb egységgel bővíthetné a fordulóját.

(7) (bea006n002, 00:54)

Juli: *persze a Cilit egyébként is meg[hívna(há)m, nemcsak azért mer(.)voltam =*

Cili: [((nevetés)) =

Juli: *= az esküvőjén] **öö**: de hogy (.) hogy igen és és ezér elég (.) nagy létszám=*

Cili: *=((nevetés))]*

Juli: *= jött ki*

(8) (bea007f005, 00:51)

Jani: *nyelvvizsgáim még nincsenek,*

Anett: *((nevetés))*

Jani: **öö** *ami ugye megintcsak egy óriási hátrány*

(9) (bea006n002, 07:14)

Juli: *és az is jól áll **öö**: és és még az: tehát ezek a típusok vannak ver[senyben,*

Cili: [Mhm

A következő részben figyeljük meg azokat az *öö*-ket, amelyek olyan fordulót indítanak, amely nem párszekvencia második párrésze!

3.2.2.2. Nem második párrészként funkcionáló forduló indítása *öö*-vel.

Horváth (2014) úgy találta, hogy a beszédforduló elején megjelenő hezitálás beszédszándékot is jelezhet olyan esetekben, amikor a beszélő még a nyelvi tervezés fázisában van. Ha a beszélőváltási rendszer Sacks et al. (1974) szempontjából vizsgáljuk meg a fordulóeleji *öö*-ket, hasonló eredményre jutunk, sőt, a konverzációelemzés kerete lehetővé teszi, hogy a fordulóeleji *öö*-k diskurzuszervező szerepét tovább differenciáljuk a társalgás szekvenciális kontextusát is figyelembe véve. Eszerint elkülöníthetjük egymástól azokat az *öö*-ket, amelyek egy párszekvencia második párrészenek elején állnak, és azokat, amelyek egy nem második párrészként funkcionáló fordulót indítanak. Nézzük először az utóbbi strukturális helyzetet! Ebben a pozícióban az *öö*-t egy olyan megszólaló

használja, aki a váltásreleváns helyen saját magát jelöli ki új beszélőnek (önkijelölés az 1b szabály alapján). Ez olyankor következhet be, ha az előző beszélő senkit nem jelölt ki a váltásreleváns helyig a beszélőváltás 1a szabálya alapján. A következő példában (10) Tündi, Feri és Kitti Feri korábbi kosárfogadásáról beszélget.

(10) (SZTEPSZI4, 02:55)

1. Tündi: *jól látom, hogy így kosár?*
2. Feri: *Mhm. De az bejött. Azt megraktam de az mos volt hajnalban.*
3. (0.5)
4. Feri: *Az bejött.*
5. (1.0)
6. Tündi: **Öö** *Lakers vagy [mire?]*
7. Feri: *[Mhm.]*

A 6. sorban Tündi a váltásreleváns helyen kijelöli magát következő beszélőnek (1b szabály), és új fordulót kezd *öö*-vel. Kvalitatív elemzésem szerint az *öö* itt több funkciót is betölt. Egyrészt elhalasztja az új fordulókonstruációs egység első lexikális elemét (HJ funkció). A halasztás oka lehet a kosárcsapat nevének keresése. A halasztó funkcióval azonban nem magyarázható, hogy Tündi miért választ hangzó elemet a lexikális elem produkciója előtt, hiszen megszólalása előtt egyébként is van egy 1 másodperces csönd, miért ne tarthatna addig ez a szünet, amíg el nem kezdi a *Lakers* szó produkcióját? Talán azért, mert a társalgásban mindez egy váltásreleváns helyen történik, és amint Tündiben felmerül a megszólalási szándék, ezt azonnal jeleznie kell társai felé, máskülönben lehet, hogy Kitti fog élni az önkijelölés lehetőségével (vagy Feri fűz új egységet a fordulójához). Az *öö* használatával tehát Tündi jelzi, hogy igényt tart egy új fordulóra, noha annak első lexikális elemét még nem tudja elkezdni. Ahogyan egy korábbi példánál utaltunk rá, Schegloff (2007) megállapítja, hogy ha egy résztvevő megszólal egy társalgásban, akkor nemcsak joga, hanem kötelessége is legalább egy fordulókonstruációs egységet produkálni. Példánkban

ezért Tündi az *öö* használatával kötelezi magát legalább egy fordulókonstru-
ciós egység produkciójára. Mivel ez a funkció érinti a fordulók megoszlását a
beszélgetés résztvevői között, diskurzusszervező funkciónak tekinthető, ezért ez
az *öö* diskurzusjelölő is. Ha használatának a beszélőváltást befolyásoló hatása-
it nézzük, megállapíthatjuk, hogy Tündi az *öö*-vel Kitti esetleges önkijelölését
és Feri forduló-kiterjesztésének lehetőségét akadályozza meg. Ezeknek az *öö*-
knek a DJ-ként való elemzését megerősíti Dér (2012) és Bortfeld et al. (2001)
megfigyelése is. Míg Dér (2012) a fordulóeleji diskurzusjelölőknél mutatta ki a
fordulóátvétel jelzésének funkcióját, Bortfeld és munkatársai (2001) ugyanezt a
szerepet a forduló elején lévő kitöltött szünetek esetében figyelték meg.

A következő példában (11) Barbi, Heni és Letti a tizenévesekről beszélgetnek.
Heni éppen azt meséli, hogy egy alkalommal, amikor a buszon utazott, egy
tizenéves fiatal a saját társainak megjegyezte, hogy ha négy hely van fenntartva
a kerekesszékesek számára, akkor miért nem utaznak kerekesszékesek a buszon.
Heni a példa első részében a fiataalt idézi.

(11) (SZTEPSZI6, 11:40)

Heni: *Kerekesszék? Négy kerekesszéknyi hely van, de hát akkó hol vannak a
kerekesszékek?*

(1.0)

Barbi: *Öö tehát az értelmiségi színvonalat próbálad prezentálni.*

Heni kérdése nem számít párszekvencia első párrészének, hiszen nem tá-
maszt elvárászt válasz produkciójára, csupán idézi a buszon elhangzott kérdést.
Így Barbi fordulója nem második párrész, a lány megszólalása nem elvárt a tár-
salgásban. Az *öö*-t Barbi fordulójának elején többféleképpen is értelmezhetjük.
Ha csupán hezitációs funkciót tulajdonítunk neki, ismét nem tudunk számot
adni arról, hogy az újonnan megszólaló miért töri meg az *öö*-vel a csöndet,
hiszen hezitációra a csönd is alkalmas lenne. A forduló *öö* utáni része a Heni
által végrehajtott cselekvést értelmezi. A konverzációelemzés szakirodalma javí-
táskezdeményező formulaként tartja számon a megértés-ellenőrzést (Kitzinger,

2013). Ha Barbi fordulóját megértés-ellenőrzésként elemezzük, azaz úgy, hogy a lány explicitté teszi, és ezzel ellenőrzi, hogy helyesen értette-e, hogy Heni mit tett az előző fordulóban, akkor az *öö* lehet annak jelzése, hogy a javításkezdeményezés miatt Barbi megszakítja a folyamatban levő szekvencia (cselekvéslánc) folytonosságát. Az *öö* használatával a váltásreleváns helyen ugyanakkor azt is jelzi Barbi, hogy új fordulót kezdett, így blokkolja más résztvevők esetleges megszólalását, ezzel befolyásolva a beszédhez való jogok alakulását a társalgásban. Ezért ez az *öö* is tekinthető diskurzusszervező erővel bíró diskurzusjelölőnek. Ha még tovább vizsgálódunk, egy további elemzési lehetőség is felmerül. Barbi *öö*-je hasonlít azokhoz a fordulókonstrukciós halasztó technikákhoz, amelyeket Lerner (2013) figyelt meg az angolban (pl. *uh*) ún. kényes kifejezések, cselekvések produkciója előtt. Többek között ilyen cselekvésnek tekinti Lerner a kritika megfogalmazását. Ha figyelembe vesszük, hogy példánkban Barbi erős kritikát fogalmaz meg a fiatalok irányába, az *öö*-jét a kritikus megjegyzés előrevetítésének is tekinthetjük. E szerint az elemzés szerint a halasztás arra utal, hogy Barbi vonakodva mondja ki saját kritikus megjegyzését, a vonakodva kimondással pedig azt fejezi ki, hogy interperszonális szempontból kényesnek tartja a megjegyzést. Ez az interperszonális funkció szintén DJ-funkció, a beszélő és a hallgató viszonyában játszik szerepet (Crible, 2018).

Amint arról már korábban esett szó, a szakirodalomban több olyan elemzéssel találkozunk, amely arról számol be, hogy a fordulóindító kitöltött szünetek, illetve diskurzusjelölők funkciója lehet a szóátvételi szándék jelzése (Bortfeld et al., 2001; Dér, 2012; Horváth, 2014). Fontos azonban, hogy ez a szerep csak olyan elemekre lehet érvényes, amelyek nem második párrész elején állnak, hiszen a második párrész produkálása elvárt az arra kijelölt résztvevőtől, annak nem szükséges a beszédszándékát külön jeleznie.

A következő részben olyan *öö*-ket figyelünk meg, amelyek szintén váltásreleváns helyen jelennek meg, ám párszekvencia első párrésze után, azaz olyan fordulót indítanak velük a beszélők, amelyek egy párszekvencia elvárt második párrészeként funkcionálnak.

3.2.2.3. Párszekvencia második párrészének indítása *öö*-vel.

Fontos különbség a párszekvencia első és második párrésze között, hogy míg egy első párrész produkciója általában opcionális a résztvevők számára, addig egy első párrész elhangzása után elvárt, hogy arra egy megfelelő (típusában az első párrész cselekvéséhez igazodó) második párrész érkezzen (Schegloff, 1968; Schegloff & Sacks, 1973; Sacks, 1992). Ez azt jelenti, hogy az első esetben a megszólalóra nem nehezedik semmilyen elvárás, megszólalása önkéntes, és csak a megszólalás pillanata után köteles addig beszélni, amíg részéről a társai felismernek egy lezárható cselekvést (vö. Schegloff, 2007). A második esetben viszont (amikor már elhangzott egy első párrész), egy típuskonform válaszreakciónak érkeznie kell, annak produkciójára általában az első párrészt produkáló beszélő kijelöl egy résztvevőt, és ez az elvárás már a kijelölt résztvevő megszólalása előtt létrejön. Ez az interakciós „nyomás” kiválthatja egy olyan elem használatát a kijelölt résztvevő részéről, amely jelzi, hogy noha nem tudja válaszcselekvését azonnal elkezdni, szándékában áll eleget tenni az őt érintő elvárásnak. A 12. példában Anett egy kérdést intéz Julihoz, aki válaszát *öö*-vel indítja.

(12) (bea006n002, 06:35)

1. Anett: *És a ruhád milyen lesz?*
2. Juli: **Ö** [*ö ö ö*]
3. Anett: [*Nehogy azt*] *mondd hogy fehér! ((nevetés))*
4. Juli: *Dehát fe[hér lesz, igen!*
5. Anett: [*((nevetés)) Igen ((nevetés))*
6. Juli: **Öö** *Nézegettem, két típus áll nekem igazán jól,*

Az 1. sorban Anett egy párszekvencia első párrészét produkálja, és kijelöli Julit következő beszélőnek (1a szabály). Julinak ezért az első váltásreleváns helyen meg kell szólalnia: egy típuskonform 2. párrészt kell produkálnia (Sacks, 1992). A 2. sor elején látható *ööö*-vel jelezheti, hogy noha még nem kezdi el a forduló cselekvését, tisztában van a rá vonatkozó normatív elvárással, és ki

kívánja azt elégíteni. Az *öööö*-nek ez a használata azért tekinthető diskurzusjelölőnek, mert Julinak a beszélőváltás 1a szabályához való viszonyulását, attitűdjét fejezi ki (vö. Furkó, 2011; Schirm, 2011, 2021; Kosmala & Crible, 2021). Mivel az elem egyúttal el is halasztja a válaszcselekvést, így hezitációs funkciója is van. Így ez az előfordulás is tekinthető hezitációs jelölőnek és diskurzusjelölőnek egyszerre. Az *öö* elnyújtását nagy valószínűséggel Anett közbevetett vice váltja ki (*Nehogy azt mondd hogy fehér!*). Amikor Juli a 6. sor elején újrakezdi a választ, szintén *öö*-vel indítja a cselekvést. Azt az elvárást tehát, amit az 1. sor kérdése támaszt számára, csak a 6. sorban elégíti ki, és a késői reakciót szintén *öö*-vel indítja. Németh (2020) megfigyelte azt a jelenséget, amikor az *öö* egy válaszjelölő *hát* diskurzusjelölőhöz kapcsolódik (vö. 13. példa; a *hát* válaszjelölő funkciójáról l. pl. Kiefer, 1988; Németh T., 1998; Schirm, 2011, 2021; Markó & Dér, 2011; Kondacs, 2016). Ez összhangban van Dér (2012) eredményeivel, aki úgy találta, hogy fordulóeleji pozícióban a leggyakoribb diskurzusjelölő a *hát*.

(13) (SZTEPSZI5, 00:52)

1. Dániel: *puskázás.*
2. (0.7)
3. Zsuzsi: *mmm*
4. (3.0)
5. Zsuzsi: *mit teszünk?*
6. (1.1)
7. Martin: ***hát öö*** (0.3) ()
8. Zsuzsi: *hát én mmm* (0.5) *szerintem tutira segítenék neki.*

Horváth (2014, p. 36) példái között szintén megtalálható a jelenség, amikor egy kérdésre adott hosszabb választ kezd így a beszélő: „*hát öö én úgy általában nem nagyon szoktam inni*”. Schirm (2018) a diskurzusjelölő-társulásokat elemezte a Szögedi Szociolingvisztikai Interjúban. A kilenc leggyakoribb társulásból hétben az egyik DJ a *hát* volt. A *hát öö* olyan esetekben is előfordult a korpuszomban,

amikor egy késői választ vezetett be, azaz a válasz nem közvetlenül az első párrész után következett (14; l. Németh, 2020).

(14) (SZTEPSZI1, 01:52)

1. Kati: *és más?*
2. (0.3)
3. Kati: *mást sportoltatok?*
4. Linda: *ige:n, há a Lil[lával kip-]*
5. Kati: [*te vol*]tál akkor [*izé sportna*]pon?
6. Boglárka: [*nem voltam.*]
7. Kati: *nem.*
8. Linda: [()]
9. Boglárka: [*tavaly se idén se.*]
10. Linda: *igen? tavaly se voltál?*
11. (0.7)
12. Linda: *mondjuk én tavaly nem voltam. úgyhogy viszonyítási alapon*
13. *nin>csen de< ÉN nagyon élvez>tem. sze<rintem nagyon jó volt*
14. *.h hát öö eleinte pingpongoztunk, .h utána Lillával ö szumóztunk*

Ilyenkor a *hát öö* esetleges válaszjelölő funkciója még hangsúlyosabb, hiszen a beszélőnek jeleznie kell a társak felé, hogy a korábbi kérdésre fog válaszolni. A válaszjelölő diskurzusjelölő használatát még inkább indokolja ebben a pozícióban, hogy a kijelölt beszélő már egy régebbi „adósságát” törleszti, hiszen a válaszra vonatkozó normatív elvárást preferált lett volna minél korábban kielégíteni (vö. Sacks, 1987). Lehetséges, de természetesen még további megerősítő példákat igényel az a hipotézis, hogy a válaszjelölő *hát*-hoz kapcsolódó *öö* a nyelvhasználatban leválhat a *hát*-ról, és önállóan is betölthet válaszjelölő funkciót, mint a 9. példa késői válaszána indításakor a 6. sor elején (amennyiben ott az *öö*-t válaszjelölő diskurzusjelölőnek elemezzük). Viszont ha minden második párrészt bevezető *öö*-t úgy tekintünk, hogy az – az esetleges egyéb funkció(i) mellett – a beszélő elköteleződését és ígéretét is kifejezi a válaszra

vonatkozó elvárás teljesítésére, akkor ez összhangban van azzal, hogy ezeket az *öö*-ket a válaszjelölő *hát*-hoz hasonlóan válaszjelölő diskurzusjelölőnek tekintjük, az ebben a pozícióban megjelenő *hátöö*-t pedig diskurzusjelölő-társulásnak. Itt ismét felhozható az az érv, hogy ha ezeknek az elemeknek csupán hezitációs funkciója van, akkor miért nem választja a beszélő a csendet a hezitálásra. Az is lehetséges, hogy mivel mind a *hát*, mind az *öö* betölthet hezitáló funkciót is, a válaszjelölő *hát*-ok és *öö*-k azt fejezik ki, hogy „noha még időre van szükségem hozzá, de tisztában vagyok vele és ki is kívánom elégíteni azt a rám vonatkozó elvárást, hogy egy válaszcselekvést produkáljak”. Ez a feltevés természetesen további vizsgálatokat igényel.

További érdekes, és a beszélőváltási rendszer szempontjából különösen fontos jelenség az egyszerre beszélés, amelyben érdemes az előforduló *öö*-k lehetséges szerepét feltárnunk.

3.2.3. Az *öö* lehetséges átfedéskezelő szerepe

Figyeljük meg a 15. példában található egyszerre beszélést!

(15) (SZTEPSZI8, 11:46)

Gabi: *Igen tehát hogy az szerintem nem* (.) [**ööööööö**] (.) *csökken*[*tené*] *hanem*
 Viki: [Hát az**öö**] [Mhm]

Gabi még a váltásreleváns hely előtt megáll, és egy rövid szünet (.) következik. Meglepő, hogy annak ellenére, hogy nincs váltásreleváns hely, Viki megszólal. Ezt valószínűleg Gabi megállása váltja ki. Érdekes megfigyelni, hogy hiába nincs még váltásreleváns hely, ha a hezitáció hang nélküli formáját választja a beszélő, egy másik résztvevő megszólalhat. Ez alátámasztja a váltásreleváns hely előtti *öö*-k korábbi elemzését, miszerint ezeknek is szerepük lehet a beszélőváltásban: kifejezik, hogy a beszélőnek szándékában áll a megkezdett, ám még nem lezárható cselekvését folytatni. Hogyan elemezhetjük Gabi hosszan elnyújtott *öö*-jét? Mondhatjuk, hogy a lány azt kívánja jelezni vele, hogy még nem akarja átadni a szót, folytatni akarja a megkezdett fordulókonstruációs egységet.

Ezt Viki is így értelmezi, mert visszalép a megszólalásától, és hagyja, hogy Gabi folytassa a megkezdett egységet. Gabi *öö*-jének átfedéskezelő funkcióját az is alátámasztja, hogy pontosan addig tart, amíg Viki vissza nem lép. Az *öö* hosszú elnyújtása arra is szolgálhat, hogy elhalassza a tartalmas beszédrész produkcióját az átfedés utánra, vagyis akkorra, amikor már az egyszerre beszélés nem veszélyezteti a megértést (vö. Schegloff, 2013). Erre utal az átfedés utáni szünet is: Gabi csak akkor szólal meg újra, miután meggyőződött arról, hogy Viki visszalépett, és ő „nyert” a beszédjogért való versengésben. Gabi *öö*-je a beszélőváltást szabályozza, így diskurzusszervező funkciója van. Mivel megakadályozza a cselekvés továbbhaladását egy lehetséges lezárás felé, hezitációs funkcióval is rendelkezik. Viki *öö*-je az átfedés vége felé abból fakadhat, hogy észleli Gabi *öö*-jét, és nem folytatja addig a beszédet, amíg az átfedés véget nem ér, de az *öö*-vel rövid ideig még „küzd” a beszédjogért: fenntartja szóátvételi szándékát, végül pedig visszalép. A 16. példában a beszédjogért való versengés kimenetele fordított: az újonnan megszólaló résztvevő, Anita szerzi meg a következő fordulóhoz való jogot úgy, hogy Bea fordulókonstruktív egységének végét már nem lehet érteni, a lány csak maga elé „dünyögi” azt. Érdekes, hogy Anita úgy veszi át a szót, hogy még csak nem is váltásreleváns helyen szólal meg. Ezt a beszélgetésben észlelhető dominanciájával is magyarázhatjuk, a három résztvevő közül ő beszél a legtöbbet a társalgás folyamán.

(16) (SZTEPSZI7, 00:12)

Bea: *De a marihuánával akko egyátal[án ()]*

Anita: [*öööö*] *szerintem szerintem ezzel a ()val kezdjük*

A 17. példa némileg eltér az előző kettőtől.

(17) (SZTEPSZI8, 15:06)

Viki: *de de több visszaélés lenne: (.) [ööö ez ez ez olyan hogy] .h hogy működik*

Sári: [*úgyis találnának valamit*]

Sári megszólalását itt is valószínűleg a csönd váltja ki, ám az előző esetekkel ellentétben a csönd most egy váltásreleváns helyen áll elő. Sári megszólalását tehát most a beálló rövid szünet mellett az is indokolhatja, hogy szóátvétele „szabályos”, a beszélőváltási rendszer 1b szabályát, az önkijelölést alkalmazza (a szóátvétel „szabályossága” miatt lehet az, hogy most egy teljes fordulókonstruciót egységet produkál, nem lép vissza olyan hamar, mint Viki a 15. példában). Sári megszólalása miatt Viki az *öö*-vel valószínűleg jelezni kívánja, hogy még nem kész átadni a beszédjogot, további grammatikai egysége(ke)t szeretne fűzni a fordulókonstrució egységéhez, azaz ki szeretné terjeszteni a fordulót. Viki nemcsak az *öö* elnyújtásának technikáját választja ahhoz, hogy mondanójának lényeges részét az átfedés utánra halassza, hanem az *ez* mutató névmás kétszeri megismétlését is. Ezután egy hallható levegővételt és a *hogy* kötőszó megismétlését követően, miután meggyőződött arról, hogy Sári nem folytatja a beszédet, folytatja a megkezdett cselekvést. Az ismétlés ilyen átfedéskezelő funkcióját a szakirodalomban javítási funkcióként tartják számon, az ismétlést pedig javítási műveletként (vö. Schegloff, 2009, 2013). Ezt azzal indokolják, hogy az ilyen ismétlés az átfedés miatt fellépő esetleges észlelési problémákat kezeli. Ennek megfelelően az azonos funkciójú, átfedéskezelő *öö*-t is tekinthetjük javítási műveletnek. A példában látható *öö* olyan egyszerre beszélést kezel, amely a beszélőváltási rendszerben fellépett zavarra utal: a váltásreleváns helyen az eredeti beszélő is folytatni akarja a beszédet, és egy új beszélő is kijelöli magát, vagyis az 1c és 1b szabályt egyszerre alkalmazzák a résztvevők (vö. Hayashi, 2013).

Az átfedéskezelő *öö* használata tehát egyértelműen befolyásolja a beszélőváltást, így diskurzusjelölőnek is tekinthető, a cselekvést elhalasztó funkciója miatt pedig hezitációs jelölő is.

A következőkben összegzem megfigyeléseimet, amelyeket az *öö* beszélőváltásban betöltött szerepéről tettem.

4. Konklúzió: Az *öö* diskurzusszervező szerepe

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy a hagyományosan hezitációs jelölőnek tekintett, svához hasonló *öö* hang esetleges diskurzusszervező funkcióit kimutassam magyar nyelvű társalgásokban. Először elkülönítettem az *öö* hezitációs és diskurzusszervező funkcióját. E distinkció mellett azzal érveltem, hogy az *öö* diskurzusszervező funkciója nem a hezitációs funkciójából következik, hanem a társalgás szekvenciális szerkezetében betöltött pozíciójából. Az *öö*-t öt strukturális pozícióban figyeltem meg:

- (i) A váltásreleváns hely előtt az *öö* használatával a beszélő biztosíthatja partnereit arról, hogy az ideiglenes felfüggesztés ellenére eleget fog tenni kötelezettségének, miszerint a társalgásban minden megkezdett új egységet potenciálisan lezárhatóvá kell tenni. Az *öö* ilyen használatával a beszélő a beszélőváltási rendszer egy szabályához való viszonyulását fejezi ki.
- (ii) Az *öö*-t egy kijelölt új beszélő használja annak jelzésére, hogy tisztában van az öt érintő normatív elvárással, hogy egy második párrészt produkáljon, és ezt az elvárást ki is kívánja elégíteni (a beszélőváltás 1a szabályához való attitűd kifejezése).
- (iii) Egy önmagát kijelölő új beszélő az *öö* használatával jelzi, hogy jogot formál a következő fordulóra, és ezzel megakadályozza, hogy az eredeti beszélő folytassa a fordulót vagy más résztvevők lépjenek be (az *öö* egy technika az 1b szabály alkalmazásához).
- (iv) Az aktuális beszélő arra használja az *öö*-t, hogy a szóátvételt megakadályozza, és további egység(ek)et fűzhessen a fordulójához (az *öö* egy technika az 1c szabály alkalmazásához).
- (v) Az átfedésben megjelenő *öö* kifejezi, hogy a beszélő igényt tart egy további beszédrészre.

Ahogy a bevezetőben említettük, az *öö* lehetséges hezitációs funkciója régóta ismeretes a szakirodalomban. Azt is láthattuk, hogy egyes megközelíté-

sek (pl. Davis & Maclagan, 2010) a hezitációs funkciót eleve diskurzusjelölő-funkciónak tartják. Ebben a keretben az *őő* legtöbb előfordulása – amikor a beszélő hezitálását jelzi – eleve diskurzusjelölőnek minősülne. Jelen vizsgálat azonban a hezitációs funkciót nem tekintette diskurzusszervező funkciónak, ezért ahhoz, hogy az *őő* DJ-címkét kaphasson, nem volt elég a hezitációs funkciót kimutatni. Az elemzések azonban megmutatták, hogy az *őő* mind az öt felsorolt strukturális helyzetben alkalmas arra, hogy befolyásolja a fordulók megoszlását a résztvevők között, szerepet játszva a beszélőváltási rendszer szabályos működésében. Ez indokoltá teszi, hogy ezekben a szerepekben az *őő*-t olyan diskurzusjelölőnek tekintsük, amely a megnyilatkozás szintaktikai szerkezetétől független, a kommunikációs helyzetek összekapcsolásában játszik szerepet, nemlexikális, és a társalgás szekvenciális szerkezetét érinti azáltal, hogy szabályozza a beszélőváltási rendszer működését (vö. Fischer, 2006; Diewald, 2013; Dér, 2012). A jelenség mindazonáltal további vizsgálatokat igényel. A kutatás további iránya lehet az *őő* funkcióinak különböző műfajú szövegekben való vizsgálata (vö. Crible, 2018).

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm Dér Csillának, Furkó Péternek és Schirm Anitának a szakirodalom tekintetében nyújtott segítségüket, Nagy C. Katalinnak az értékes tanácsait, valamint a tanulmány anonim lektorainak az építő véleményüket. Hálás vagyok továbbá az SZTE Pszichológiai Intézetének, hogy a korpusz 9 beszélgetésének felvételét lehetővé tette, Lerch Ágnesnek, akivel a felvételeket elkészítettük, valamint Gósy Máriának és az MTA Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratóriumának, hogy a BEA 8 beszélgetését rendelkezésemre bocsátotta.

Hivatkozások

Bortfeld, H., Leon, S. D., Bloom, J. E., Schober, M. F., & Brennan, S. E. (2001). Disfluency rates in conversation: Effects of age, relationship, topic, role, and gender. *Language and Speech*, *44*, 123–147.

- Clayman, S. E. (2013). Turn-constructural units and the transition-relevance place. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (p. 150–166). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Couper-Kuhlen, E., & Tsuyoshi, O. (2007). „Incrementing” in conversation: A comparison of practices in English, German and Japanese. *Pragmatics*, 17, 513–552.
- Crible, L. (2018). *Discourse Markers and (Dis)fluency: Forms and functions across languages and registers*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Crible, L., Degand, L., & Gilquin, G. (2017). The clustering of discourse markers and filled pauses: A corpus-based French-English study of (dis)fluency. *Languages in Contrast*, 17, 69–95.
- Crible, L., Dumont, A., Grosman, I., & Notarrigo, I. (2016). *Annotation Manual of Fluency and Disfluency Markers in Multilingual, Multimodal, Native and Learner Corpora. Version 2.0*. Technical report, Université Catholique de Louvain and Université de Namur.
- Davis, B. H., & Maclagan, M. (2010). Pauses, fillers, placeholders and formulaicity in Alzheimer’s discourse: Gluing relationships as impairment increases. In N. Amiridze, B. H. Davis, & M. Maclagan (Eds.), *Fillers, Pauses and Placeholders* (p. 189–215). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Degand, L., & Bergen, G. (2018). Discourse markers as turn-transition devices: Evidence from speech and instant messaging. *Discourse Processes*, 55, 47–71.
- Deme, A., & Markó, A. (2013). Lengthenings and filled pauses in Hungarian adults’ and children’s speech. In R. Eklund (Ed.), *Proceedings of DISS 2013. The 6th Workshop of Disfluency in Spontaneous Speech* (p. 21–24). Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.
- Dér, Cs. I. (2012). Beszélőváltások során használt diskurzusjelölők a magyar spontán beszédben. *Beszédkutatás*, 21, 130–141.

- Diewald, G. (2006). Discourse particles and modal particles as grammatical elements. In K. Fischer (Ed.), *Approaches to Discourse Particles* (p. 403–425). Amsterdam: Elsevier.
- Diewald, G. (2013). „Same same but different” – Modal particles, discourse markers and the art (and purpose) of categorization. In L. Degand, B. Cornillie, & P. Pietrandrea (Eds.), *Discourse Markers and Modal Particles: Categorization and Description* (p. 19–46). Amsterdam: John Benjamins.
- Fischer, K. (2006). Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: Introduction to the volume. In K. Fischer (Ed.), *Approaches to Discourse Particles* (p. 1–20). Amsterdam: Elsevier.
- Fox, B. (2010). Introduction. In N. Amiridze, B. H. Davis, & M. MacLagan (Eds.), *Fillers, Pauses and Placeholders* (p. 1–9). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, 31, 931–952.
- Furkó, B. P. (2011). Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés: a kohézió vagy a koherencia eszközei? – Az implikáció mint a szövegösszefüggés eszköze. In E. Dobi (Ed.), *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. Poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés. (Petőfi S. János 80. születésnapjára). Officina Textologica 16* (p. 37–57). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Gósy, M. (1993). A lexikális hozzáférés: Szófelismerési stratégiák. *Beszédkutatás*, 2, 14–32.
- Gósy, M. (2006). A semleges magánhangzó nyelvi funkciói. *Beszédkutatás*, 15, 8–22.
- Gósy, M. (2012). Multifunkcionális beszélt nyelvi adatbázis – BEA. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXIV. Nyelvtechnológiai Kutatások*, 24, 329–349.

- Gósy, M., Bóna, J., Beke, A., & Horváth, V. (2013). A kitöltött szünetek fonetikai sajátosságai az életkor függvényében. *Beszéd kutatás*, 22, 121–143.
- Götz, S. (2013). *Fluency in Native and Nonnative English Speech*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hansen, M.-B. M. (2006). A dynamic polysemy approach to the lexical semantics of discourse markers (with an exemplary analysis of French *toujours*). In K. Fischer (Ed.), *Approaches to Discourse Particles* (p. 21–41). Amsterdam: Elsevier.
- Hayashi, M. (2013). Turn allocation and turn sharing. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (p. 167–190). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hayashi, M., & Yoon, K.-E. (2010). A cross-linguistic exploration of demonstratives in interaction: With particular reference to the context of word-formulation trouble. In N. Amiridze, B. H. Davis, & M. Maclagan (Eds.), *Fillers, Pauses and Placeholders* (p. 33–66). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Heritage, J. (1984). A change-of-state token and aspects of its sequential placement. In J. M. Atkinson, & J. Heritage (Eds.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis* (p. 299–345). Cambridge: Cambridge University Press.
- Horváth, V. (2014). *Hezitációs jelenségek a magyar beszédben*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kiefer, F. (1988). Modal particles as discourse markers in questions. *Acta Linguistica Hungarica*, 38, 107–125.
- Kitzinger, C. (2013). Repair. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (p. 229–256). Oxford: Wiley-Blackwell.

- Kondacs, F. (2016). A *hát* diskurzusjelölőről az óvodások diskurzusaiban. In T. Váradi (Ed.), *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2016* (p. 45–58). Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kosmala, L., & Crible, L. (2021). The dual status of filled pauses: Evidence from genre, proficiency and co-occurrence. *Language and Speech, SAGE Publications (UK and US)*, 2021. doi:10.1177/00238309211010862.
- Lerner, G. (2013). On the place of hesitating in delicate formulations: a turn-constructural infrastructure for collaborative indiscretion. In M. Hayashi, G. Raymond, & J. Sidnell (Eds.), *Conversational Repair and Human Understanding* (p. 95–134). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lerner, G. H. (2004). On the place of linguistic resources in the organization of talk-in-interaction: grammar as action in prompting a speaker to elaborate. *Research on Language and Social Interaction*, 37, 151–184.
- Lipóczi, B. (2020). *Történetmesélés magyar nyelvű társalgásokban. Szakdolgozat*. Szeged: SZTE BTK Általános Nyelvészeti Tanszék.
- Markó, A., & Dér, Cs. I. (2011). A diskurzusjelölők használatának életkori sajátosságai. In J. Navracsics, & Zs. Lengyel (Eds.), *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben. Pszicholingvisztikai tanulmányok II* (p. 49–61). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Mondada, L. (2013). The conversation analytic approach to data collection. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (p. 32–56). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Németh, Zs. (2020). A nemlexikális *öö* hang interakciós szerepének elemzése magyar nyelvű társalgásokban. *Jelentés és Nyelvhasználat*, 7, 23–50.
- Németh, Zs. (2021). *A Preference Hierarchy Model of Same-Turn Repair Operations in Talk-in-Interaction*. Sheffield: Equinox.

- Németh T., E. (1998). *A hát, így, tehát, mert* kötőszók pragmatikai funkciójának vizsgálata. *Magyar Nyelv*, *94*, 324–331.
- Podlesskaya, V. I. (2010). Parameters for typological variation of placeholders. In N. Amiridze, B. H. Davis, & M. MacLagan (Eds.), *Fillers, Pauses and Placeholders* (p. 11–32). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sacks, H. (1987). On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. In G. Button, & J. R. E. Lee (Eds.), *Talk and Social Organisation* (p. 54–69). Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on Conversation*, 2 Vols. (Fall 1964 – Spring 1972). Oxford: Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E., & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, *50*, 696–735.
- Schegloff, E. (1968). Sequencing in conversational openings. *American Anthropologist*, *70*, 1075–1095.
- Schegloff, E. (1996). Confirming allusions: Toward an empirical account of action. *American Journal of Sociology*, *102*, 161–216.
- Schegloff, E. (2007). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. (2009). One perspective on Conversation Analysis: Comparative Perspectives. In J. Sidnell (Ed.), *Conversation Analysis: Comparative Perspectives* (p. 357–406). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. (2010). Some other uh(m)s. *Discourse Processes*, *47*, 130–174.
- Schegloff, E. (2013). Ten operations in self-initiated, same-turn repair. In M. Hayashi, G. Raymond, & J. Sidnell (Eds.), *Conversational Repair and Human Understanding* (p. 41–70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E., & Sacks, H. (1973). Opening up closings. *Semiotica*, *8*, 289–327.

- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schirm, A. (2011). *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori disszertáció. Szeged: University of Szeged. URL: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/759/1/schirm_anita_doktori_disszertacio.pdf.
- Schirm, A. (2018). Diskurzusjelölő-társulások a Szögedi Szociolingvisztikai Interjúban. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 18, 1–16.
- Schirm, A. (2021). *Diskurzusjelölők szövegeken innen és túl*. Budapest: Loisir.
- Sidnell, J. (2012). Turn-continuation by self and by other. *Discourse Processes*, 49, 314–337.
- Stivers, T., & Sidnell, J. (2013). Introduction. In J. Sidnell, & T. Stivers (Eds.), *The Handbook of Conversation Analysis* (p. 1–8). Oxford: Wiley-Blackwell.

Függelék

A példák átírása során használt jelek és feloldásuk

- (.) mikropauza; nagyon rövid szünet, körülbelül egy szótagnyi hosszúságú
- (2.0) megmért szünet (másodperc.tizedmásodperc)
- [nem a bal oldali zárójel az átfedés kezdetét jelzi
- [persze a jobb oldali zárójel az átfedés végét jelzi
- nem]
- persze]
- = Egyenlőségjel kapcsolja össze ugyanazon beszélő folyamatos megnyilatkozásának részeit, ha azokat a másik beszélő közbeszólása miatt az átírásban el kell szakítani egymástól; egyenlőségjel jelöli azt is, ha két megnyilatkozás között nincsen intervallum, de átfedés sincs.

.h	lélegzetvétél
.hh	hangosabb, hosszabb lélegzetvétél
()	érthetetlen közlést jelöl
aha,	a vessző a szó végén emelkedő intonációt jelez
aha.	a pont a szó végén eső intonációt jelez, amely nem minden esetben esik egybe a megnyilatkozás végével
AHA	a nagybetűvel való kiemelés a hangerő növekedését jelzi
a:ha-	a kettőspont a magánhangzó megnyúlását jelzi, a kötőjel a megszakítás jele
((torokköszörülés))	a kettős zárójel a nemnyelvi hangjelenségeket jelzi
> <	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója gyorsabb
< >	a jel két eleme közé eső beszédszakasz tempója lassabb
°aha°	a szó érezhetően halkabb, mint az őt körülvevő beszéd rész
^	nagyobb hangmagasság
~	kisebb hangmagasság